

Türkbilg, 2019/37: 43-52.

XVI. YÜZYILA AİT BİR METİNDEKİ SIRA DIŞI İMLA ÖZELLİKLERİ VE BAZI OKUMA TEREDDÜTLERİ

FeYZa TOKAT*

Öz: XVI. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Neşâtî, Tezkîre-i Şeyh Safî'de, Erdebil Tekkesi'nin şeyhi Safiyeddîn-i Erdebilî'nin hayatı ve nesebi ile ilgili bilgiler ihtiva eden İbn-i Bezzâz'ın Farsça Safvetü's-Safâ adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Tezkîre-i Şeyh Safî; Eski Anadolu Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesinin ve Çağatay Türkçesinin fonolojik, morfolojik, leksikolojik özelliklerini bir arada ihtiva etmesi bakımından Türk dili araştırmaları için çok değerlidir. Bunun yanında dönemin kalıplaşmış imla özelliklerinden farklı özellikler gösteren imlası da eserin değerini arttırmaktadır. Bu çalışmada Tezkîre-i Şeyh Safî'nin sıra dışı imla hususiyetleri ve bazı okuma tereddütleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tezkîre-i Şeyh Safî, Azerbaycan Türkçesi, İmla, Telaffuz

Extraordinary Orthography Characteristics and Some Reading Hesitations of 16th Century Manuscript

Abstract: In his manuscript Tezkîre-i Sheikh Safî, Neshati, one of the most important personalities of the sixteenth century Azerbaijani literature, has translated the Persian manuscript Safvetü's-Safa of Ibn-i Bezzaz, which contains information about the life and faith of the Sheikh Safî-ad-din Ardabil of Ardabil Darvish Lodge, to Turkish. Tezkîre-i Sheikh Safî is very valuable for Turkish linguistic researches as it contains the phonological, morphological and lexicological features of Old Anatolian Turkic, Azerbaijani Turkic and Chagatai Turkic. Also, the orthography that is different from the classical orthography features of the related period increases the value of this manuscript. This study will focus on extraordinary orthography characteristics of Tezkîre-i Sheikh Safî and some reading hesitations.

Key Words: Tezkîre-i Sheikh Safî, Azerbaijan Turkish, Orthography, Pronunciation

Giriş

Şirazlı Muhammed Kâtib Neşâtî, XVI. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden ve döneminin önde gelen hattatlarından biridir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen Neşâtî, Safevî Devletinin ikinci hükümdarı olan I. Şah Tahmasb (1524-1576) zamanında yaşamıştır (Nağisoğlu vd. 2006: 8; Aslan 2013: 129). Neşâtî'nin Tezkîre-i Şeyh Safî (Şeyh Safî Tezkiresi) ve Şühedâ-nâme olmak üzere bilinen iki eseri vardır. Neşâtî, Şühedâ-nâme'yi Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin “Ravzatü'ş-Şühedâ” adlı eserinden Türkçeye 945/1539 yılında tercüme etmiştir. Eser, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini anlatır (Nağisoğlu 2003: 59-60; Aslan 2013: 130). Bu eser üzerine Alizade (1966), Nağisoğlu'nun (2003) çalışmaları bulunmaktadır.

Neşâtî, Tezkîre-i Şeyh Safî (TŞS) adlı eserinde ise İbn-i Bezzâz adıyla meşhur Derviş Tevekkül b. İsmâil b. Hac Muhammed el-Erdebilî'nin 759/1358'de yazımını bitirdiği Farsça eseri Safvetü's-Safâ'yı 949/1543 yılında Türkçeye çevirmiştir. Eserde Safeviyye tarikatının kurucusu Safiyeddîn-i Erdebilî'nin soyu, doğumu, yetişmesi,

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Denizli / TÜRKİYE. E-posta: ftokat@pau.edu.tr ORCID No: 0000-0002-6394-8996

tahsili, Şeyh İbrahim Zâhid-i Geylânî'ye mürit oluşu, onun vefatından sonra halifesi sıfatıyla yürüttüğü irşat faaliyetleri, tekkesindeki günlük hayatı, kerametleri, vefatı, halifeleri, müritleri ve bunların kerametleri hakkında geniş bilgi verilir (Cebecioğlu 1999: 378).

TŞS'nin St. Petersburg Saltikov-Şedrin Kütüphanesi Hanikov 91'de, Tebriz Millî Kütüphanesi No. 750'de, Tahran Millî Kütüphanesi No. 2761'de, Britanya Müzesi Add. 18548'de, St. Petersburg Doğu Bilimleri Ens. Kütüphanesi No. c-568'de olmak üzere bilinen beş el yazma nüshası vardır (Nağısoylu vd. 2006: 7-8; Şah 2007:13-14; Tokat 2018a: 16-17).

St. Petersburg Saltikov-Şedrin Kütüphanesi Hanikov No. 91'e kayıtlı nüsha; Möhsün Nağısoylu, Sever Cabbarlı ve Rauf Şeyhzamanlı tarafından (2006) yayımlanmıştır. Bu yayında St. Petersburg Saltikov-Şedrin Kütüphanesi Hanikov No. 91 nüshasının okunamayan bölümleri için Tebriz Millî Kütüphanesi No. 750'ye kayıtlı nüshaya başvurulduğu belirtilmiştir (Nağısoylu vd. 2006:18-19). Britanya Müzesi Add.18548 numaralı nüsha ise Feyza Tokat tarafından yayımlanmıştır (2018a, 2018b). Başı ve sonu eksik olan Britanya Müzesi Add.18548 numaralı nüshanın istinsah tarihi ile müstensihî belli değildir. Ancak Rieu ve Nağısoylu vd. bu nüshanın istinsah tarihini XVI. yüzyıl olarak tahmin etmiştir (Rieu 1888: 281a, Nağısoylu vd., 2006: 7-8). Bu çalışmada Britanya Müzesi Add.18548 numaralı nüsha esas alınmıştır.

TŞS, Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiştir. Bugün Azerbaycan'ın güneyi, İran sınırları içindedir. İran sahası bütün Oğuz alanı dikkate alındığında birçok lehçenin bir geçiş alanı durumundadır (Erdem, 2016: 7). Bu lehçeler XVI. yüzyıl Azerbaycan sahası için Doğu ve Batı Türkçesidir. Bu sebeple *TŞS*'de hem Doğu Türkçesine hem de Batı Türkçesine ait özellikler görülmektedir. Neşâtî; *TŞS*'de Batı Türkçesini ve Çağatayca'yı bir arada kullanmıştır. Eserde hem Çağatay Türkçesinin hem de Eski Anadolu Türkçesinin ve Azerbaycan Türkçesinin izleri ses, ek ve kelime düzeyinde bulunmaktadır (Tokat, 2018a: 32).

“Kendi içinde farklı seviyeleri bulunsa da Osmanlı Türkçesinin yazı ve konuşma dili olmak üzere iki boyutu vardır” (Kartallıoğlu, 2017: 24). Osmanlı Türkçesine ait herhangi bir dönemin yazı dili, yazılı metinlerden takip edilebilir. Ancak aynı dönemin konuşma dilini tespit etmek yine yazılı metinler ile mümkündür. Bir yazılı metin olarak *TŞS*'de döneminin kalıplaşmış imla özelliklerinin yanında, konuşma dilini aksettiren imla özellikleri de bulunmaktadır. Bu özellikleri *TŞS*'nin değerini daha da arttırmaktadır. Çünkü Türkçe konuşma dilini yazıya aksettiren ve kalıplaşmış imladan farklı yazan müelliflerin/ müstensihlerin eserleri Türkçenin lehçelerinin, ağızlarının ve alt ağızlarının oluşum tarihi ve tasnifi ile bilgiler vermesi sebebiyle Türk dili çalışmaları için çok önemlidir. XVI. yüzyıl Azerbaycan sahasında tercüme edilen *TŞS* de, imla bakımından gösterdiği bu sıra dışı özellikleri ile dönemin konuşma dili ve yazı dili arasındaki farklılığı ortaya koyarak Azerbaycan Türkçesinin lehçeleşme tarihinin ve alt ağızlarının yazılı bir metinden tespit edilebilmesi bakımından çok önemli bir kaynaktır.

Bir kaynak eser metninde, bir yandan Türkçenin tarihî gelişme şartlarından doğan zamana bağlı değişmeler, bir yandan dilin yazı ve imlası ile fonolojisi arasındaki ayrılıklar, bir yandan da orijinal metne ait dil özellikleri ile o metnin istinsah devirlerine ait özelliklerin birbirine karışmış olması ve bunların ortaya koyduğu sorunlar, metin yayını yapan araştırmacıları iç içe girmiş çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu sebeple, her araştırmacının aslına en uygun bir metin kurmaya çalışırken yukarıda bahsettiğimiz hususlarla ilgili pürüzleri teker teker ayıklaması gerekmektedir (Korkmaz 2005a: 483).

XVI. YÜZYILA AİT BİR METİNDEKİ SIRA DIŞI İMLA ÖZELLİKLERİ
VE BAZI OKUMA TEREDDÜTLERİ

Latin alfabesine aktarılan her Osmanlıca metin, metnin transkripsiyonunu yapan kişinin metni yorumlayışından kaynaklanan önemli müdahaleleri içerir. Transkripsiyon ve edisyon işlemlerinden geçmiş metinleri kullanan araştırmacılar, transkripsiyonu yapan kişinin metni hazırlarken verdiği kararlara fazlasıyla -belki de aşırı derecede- güvenmek zorunda kalmaktadır (Andrews vd. 2010: 1213).

Yazıldığı dönemin kalıplaşmış imlasından farklı imla özellikleri, imla-fonoloji bakımından okuma tereddütlerini de beraberinde getirir. Bunda Arap kökenli Türk alfabesinin fonetik bir alfabe olmamasının da etkisi vardır. Bu noktada metnin yayını yapan kişi, tereddüt ettiği noktalarda bir karar vermek zorundadır. İmla; döneme, esere göre değişmekte ve hatta bazen aynı eserde bile istikrarsız olabilmektedir. Bu sebeple imla konusunda kesin hükümlere varmanın mümkün olmadığını da baştan kabul etmek gerekir. Bu çalışmayı yaparken esas amacımız XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiş TŞS'nin farklı imla hususiyetlerine dikkat çekmektir. Böylece TŞS'deki verilerden hareketle Azerbaycan Türkçesinin tarihî dönemleri ve ağızları hakkındaki araştırmalar ile imla ve fonoloji ilişkisi üzerine yapılan çalışmalara bir katkıda bulunmaktadır.

TŞS'nin metin neşrinde dönemin kalıplaşmış imlasından farklı özellikler gösteren imlası ve imla-fonoloji bakımından karşılaştığımız bazı okuma tereddütleri şunlardır:

1. “Bugün Azerbaycan Türkçesinde dar ünlülerden (ı,i,u,ü) önceki bazı y’ler düşer. y’den sonraki ı’lar ise çok defa i’ye döner: *ıldırım, ilan...*” (Alışık 2002: 378; Kartallıoğlu ve Yıldırım 2012: 182). TŞS’de baştaki /y/ sesinin düşmesiyle oluşan *ıldırım* “yıldırım” (224a/10) kelimesinin, /ı/ ile mi yoksa bugünkü Azerbaycan Türkçesindeki gibi /i/ ile mi okunması gerektiğini imladan çıkarmak mümkün değildir (Korkmaz 2005a: 528). Transkripsiyonlu metinde bugünkü Azerbaycan Türkçesi esas alınmış ve bu sebeple kelime /i/ ile *ıldırım* şeklinde yazılmıştır.

2. TŞS’de *oĥu-* / *oku-* “söylemek, demek” fiilinin 2.tekil şahıs emir çekiminin imlasında görülen sondaki ı (ye) harfi dikkat çekicidir. Eserde bu imla 3 defa *oĥuy*, 2 defa *okuy* şeklinde toplam beş defa görülmektedir.

ادخویا “ol kaşidelerden kim hazret-i şeyh için demişsen birisin oĥuy”
(471b/3-4) “o kasidelerden ki hazret-i Şeyh için demişsin birisini oku”

ادخویا “dedi kim bir neste oĥuy” (285a/15) “dedi ki bir şey oku”

ادخویا “işāret kılup dedi Ferruh bir neste oĥuy” (286b/6) “işaret edip dedi Ferruh bir şey oku”

ادخویا “okuy göreyim” (316a/7) “oku göreyim”

ادخویا “dili açıldı buyurdu neste okuy” (179b/12) “dili açıldı buyurdu (bir) şey oku”

TŞS’de *oĥu-*/*oku-* fiilinin 2.tekil şahıs emir çekiminde görülen sondaki ı (ye), başka bir fiilin 2.tekil şahıs emir çekiminde tespit edilmemiştir. Ayrıca *oĥu-*/*oku-* fiilinin diğer çekimlerinde kelime ünlü ile başlayan bir ek aldığında yardımcı ünsüz olan /y/ ile yazılmaktadır: *oĥuyup* (313b/16), *okuyupsan* (326b/10). *oĥu-* / *oku-* fiilinin 2.tekil şahıs

emir çekiminin imlasında görülen sondaki ى (ye) harfî, bu kelimenin 2.tekil şahıs emir çekiminde *okuy/ohuy* şeklinde telaffuz edildiğini düşündürmektedir.

3. TŞS’de farklı bir imlanın görüldüğü ek de ek-eylemin geniş (şimdiki) zamanın birinci tekil şahıs çekiminde görülen اء ekidir. Eserde اء eki; ek-eylemin birinci tekil şahıs çekiminde isme, isim+iyelik ekine, sıfat-fiil+iyelik ekine, isim+bulunma ekine, soru ekine, isimden isim yapım ekine gelmiş ve her zaman ayrı yazılmıştır. TŞS’de bu ekin geçtiği cümle örnekleri şunlardır:

a) İsim + اء

من پیر درویش کیشی ام

“men bir dervîş kişiem” (70b/19) “ben bir dervîş kişiyim”

علم کیشی ام

“men bir tâlib-i ‘ilm kişiem” (308a/3-4) “ben bir ilim talep eden kişiyim”

دانا کیشی ام

“men bir dānā kişiem” (363b/15) “ben bir bilgili kişiyim”

قاضی ام

“kâzīam” (56b/11) “kadıyım”

نام

“ne müslümānam ne kâfir pes neem” (217b/11) “ne Müslümanım ne kâfir pes neyim”

تا تانکری ام

“buyurdu kim men hem ol Tañriam” (421b/3-4) “buyurdu ki ben hem o Tanrıyım”

İşim tamlamasında iyelik ekinin düştüğü isim unsurunda da kullanılmıştır:

تا تانکری ام

“men senüñ Tañriam” (262a/10- 11) “ki men senin Tanrınınım”

b) İsim + İyelik eki + اء

دیلی ام

“men bir kimsenüñ sırrı diliem” (9a/1) “ben bir kimsenin sırrı(nın) diliyim”

بیریدیی ام

“hâzret-i Şeyh Şafiyeddīnüñ mürīdiem” (473a/19) “Hazret-i Şeyh Safiyeddīn’in müridiyim”

داییسی ام

“anuñ dayısıam” (173b/8) “onun dayısıyım”

نؤکری ام

“men Emür Deryenüñ nökeriem” (389a/3) “ben Emir Derye’nin askeriyim”

آتاسی ام

“üç kızuñ atasıam” (351a/19) “üç kızın babasıyım”

مریدی ام

“men Şeyh Necmeddîn-i Kübrānuñ mürīdiem” (473b/7) “Ben Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ'nın müridiyim”

یاوغلی ام

“men bir kendlünüñ oğham” (40a/12) “ben bir köylütün oğluyum”

قاضی سی ام

“men Tebrizüñ müderrisi ile kâzısıam” (366a/8-9) “ben Tebriz'in müderrisi ile kadısıyım”

ملاچی ام

“hazret-i Şeyh Şafiyeddīnūñ (k.r.) meddāhıam” (471a/17-18) “Hazret-i Şeyh Safiyeddīn'in övücüsüyüm”

c) Sıfat fiil + iyelik eki + ام

صا تون الینلیشتی ام

“men Şeyh Şafiyeddīnūñ (k.a.s.) şatun alınılmışıam” (58b/16) “Hazret-i Şeyh Safiyeddīn'in satın alınılmışıyım”

d) Bulunma hâli eki + ام

فکر نکرده ام

“men senüñ fikrünüñdeem” (321b/10) “ben senin fikrindeyim”

ایچیزده ام

“altı ay oldu kim bunlaruñ içindeem” (397a/3-4) “altı ay oldu ki bunların içindeyim”

اول طهارت ده ام

“bu güne degin ve hem ol tahâretdeem” (98b/2) “bu güne kadar hem o taharettiyim”

زحمت ده ام

“kahlıların sebebinden zahmetdeem kim enleri kışadır” (484a/2) “halıların sebebinden zahmettüyim ki enleri kısadır”

بولده ام

“ki altı yıldır ki yoldaam” (72a/19) “altı yıldır ki yoldayım”

یا تو نکرده ام

“korkma kim men senüñ yanüñdaam” (126b/10) “korkma ki ben senin yanındayım”

رضا کندام

“*men senüñ rızāñdaam*” (255b/12) “ben senin rızandayım”

e) Soru eki +م

دیمچی'م

“*Mağşud saña dëmez miem*” (356a/14) “Maksud sana demez miyim?”

f) İsimden İsim Yapım Eki +م

من ارد سیلوام

“*men Erdebüllüem*” (471a/17) “ben Erdebilliyim”

م ekinin imlası, önlük-artlık uyumu ve yardımcı ünsüz meselesi bakımından olmak üzere iki okuma tereddüdü doğurmaktadır.

“Ortaçağ Azerbaycan el yazmalarının karakteristik bir özelliği, çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki ə (e) sesini ifade etmek için kelimenin ortasında elif harfinin kullanılmasıdır.” (Nağisoğlu 2016: 35) Bu yazım şekli TŞS’de de görülür. TŞS’de e ünlüsü; نرایه “nereye” (26b/16), ایلامز “eylemez” (221b/2) örneklerinde olduğu gibi elif (ا) ile de yazılmıştır (Tokat 2018a: 44). م şeklinde ve kelimedden ayrı olarak yazılan ek-eylemin geniş (şimdiki) zaman birinci tekil şahıs çekiminde görülen bu ek, bu sebeple önlük-artlık uyumuna göre -em veya -am şeklinde okunabilir. Ekin ön ünlülü kelimelerden sonra -em okunması tabiidir. Ancak م eki Nağisoğlu vd. (2006) tarafından art ünlülü kelimelerden sonra *qazıam* (2006: 124), *dayısıam* (2006: 336), *atasiam* (2006: 636), *oğliem* (2006: 95), *yoldaam* (2006: 153), *yanundəam* (2006: 253) örneklerinde olduğu gibi bazen -em şeklinde ön ünlülü olarak; *alınılmıştam* (2006: 127), *Tanrıyam* (2006: 745), *Tanrınam* (2006: 496) örneklerinde olduğu gibi bazen de -am şeklinde de art ünlülü olarak okunmuştur.

TŞS’nin transkripsiyonlu metninde de art ünlü kelime tabanından sonra gelen م eki önlük artlık uyumuna göre art ünlülü okunmuştur.

Çoğu araştırmacı incelediği metinde özellikle Türkçe biçimlerde dönemin gramer özelliklerine aykırı bir yazım tarzı görürse tereddüt etmeden “normalize etme yolu”na gitmektedir. Normalize etmek demek bir kelimeyi veya eki dönem gramerlerinde gösterildiği gibi okumak, kuralların dışına çıkmamak demektir (Kartallıoğlu 2008: 454).

م eki, ünlü ile başlamaktadır. Türkçenin ses özelliklerine göre ünlü ile biten bir kelime tabanı, ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda araya yardımcı ünsüz girer. م eki için *mürdiem*, *kişiem*, *dëmez miem*, *oğliam* eklerinin imlasında görülen ى (ye) hem /i/ veya /ı/ ünlüsü hem de yardımcı ünsüz olarak çift işlevli düşünülebilir. Buna göre kelimeler *kişiyem*, *mürdiyem*, *dëmez miyem*, *oğliyam* şeklinde okunabilir. Bu şekilde okuma, kelimeyi normalize ederek kuralların dışına çıkmadan okumaktır. Ancak *rızāñdaam*, *içindeem*, *Erdebüllüem* örnekleri م ekinin ünlü ile biten kelimelere yardımcı ünsüze gerek duymadan doğrudan gelebildiğini göstermektedir. TŞS’nin transkripsiyonlu metninde bu sebeple /i/ veya /ı/ ünlüsü ile biten kelime tabanlarının sonuna gelen م eki yardımcı ünsüz olmadan *mürdiem*, *kişiem*, *dëmez miem* şeklinde okunmuştur.

4. TŞS’de ek-eylemin geniş (şimdiki) zamanın birinci çoğul şahıs çekiminde görülen اوز eki de dönemin kalıplaşmış imlasından farklıdır. Eserde اوز eki; ek- eylem geniş (şimdiki) zamanın birinci çoğul şahıs çekiminde isim, isim+iyelik eki, isim+aitlik eki ve isim+bulunma ekinden sonra gelmiş ve her zaman ayrı yazılmıştır. Bu ekin geçtiği cümle örnekleri şunlardır:

a) **İsim + اوز**

سید اوز

“*kamu yerlerde senüñlen bileüz*” (349a/8) “bütün yerlerde seninle birlikteyiz”

لهاری اوز

“*hâl dili ilen dêye êdi Şafiyeddîn biz beyle aruz*” (97b/2) “hâl dili ile diyordu ki Safiyeddîn biz böyle arıyız (safız, temiziz)”

b) **İsim + İyelik eki + اوز**

اوز اوشا

“*kamumuz ‘aşkuñ uşağuz*” (215b/17) “hepimiz aşkın çocuklarıyız”

مریدی اوز

“*hazret-i Şeyh Şafiyeddînüñ (k.s.) müridiüz*” (437a/10-11) “Hazret-i Şeyh Safiyeddîn’in müridiyiz”

خدمتکارلری اوز

“*hazret-i şeyhüñ (k.a.s.) hizmet-kârlaruz*” (167a/6) “Hazret-i Şeyh’in hizmetkârlarıyız”

مربدلری اوز

“*biz anuñ mürdleriüz*” (121a/14) “biz onun müritleriyiz”

پیری اوز

“*bu zamānenüñ piriüz*” (307b/10) “biz zamanenin piriyiz”

c) **İsim + Aitlik eki + اوز**

صغی الدینسکی اوز

“*kamumuz Şeyh Şafiyeddîñkiüz*” (160b/13) “hepimiz Şeyh Safiyeddîn’inkiyiz”

d) **İsim + Bulunma hâli eki + اوز**

ناراده اوز

“*heç bilmezduk kim neredüz*” (445a/6) “hiç bilmezduk neredeyiz”

عہدندہ اورگ

“*biz hem ol ‘ahdindeüz*” (479a/4) “biz hem o ahdindeyiz”

خارنده اوز

“*ol çahıruñ humārındauz*” (231a/5) “o içkinin sarhoşluğundayız”

غزده اوز

“*kâfirler ilen hemîşe gâzâdauz*” (472b/8) “kâfirler ile devamlı savaştayız”

قاندہ اوز

“*yoli bilmezduk ve ma’lûmumuz degül êdi ki qandauz*” (128b/5) “yolu bilmezduk ve malumumuz değildi ki neredeyiz”

TŞS’de ek-eylemin geniş (şimdiki) zaman birinci çoğul şahıs çekiminde görülen ve kelimedden ayrı olarak yazılan اوز ekinin imlası hem *-uz* ve hem de *-üz* şeklinde okumaya imkân vermektedir. اوز eki, Nağısoylu vd. (2006) tarafından genellikle art ünlülü kelimelerden sonra *-uz*, ön ünlülü kelimelerden sonra *-üz* şeklinde okunmuştur:

qandauz (2006: 257), *nərədəüz* (2006: 783), *əhdindəüz* (2006: 837), *xidmətkarlaruuz* (2006: 325), *aruz* (2006: 199). Ancak bazı kelimelerde bu kurala uyulmadığı da görülür: *uşağıüz* (2006: 411), *qəzadəüz* (2006: 827), *xumarindəüz* (2006: 439).

Neşâti'nin diğer eseri olan Şühedâ-nâme'de de *اوز* eki geçmektedir. Bu ek için Nağisoğlu "Dilimizin (Azerbaycan Türkçesinin) güney dialektlerinde *-uz* yapısı yardımcı ünsüz olmadan kullanılır: *alduz, almışuz, alsauz*... Bunu göz önüne alarak *اوز* eki *-uz, -üz* okunmalıdır" demiştir (Nağisoğlu 2003: 88-89). Ayrıca *neredeüz, bileüz, gazadəauz* örnekleri *اوز* ekinin ünlü ile biten kelimelere yardımcı ünsüze gerek duymadan doğrudan gelebildiğini göstermektedir. *TŞS*'nin transkripsiyonlu metninde bu sebeple /i/ veya /ı/ ünlüsü ile biten kelimelerin sonuna gelen *اوز* eki, yardımcı ünsüz olmadan *mürədiüz, Şafiyeddinkiüz, piriüz* şeklinde ve önlük-artlık uyumuna göre okunmuştur.

5. *TŞS*'de farklı bir imlanın görüldüğü bir başka ek de birinci çoğul şahıs eki olarak kullanılan ve ünlü ile biten fiillere doğrudan getirilen *اوز* ekidir. Bu ek *-A+اوز* veya *+mAIU+اوز* yapısında görülür. Cümleye birinci çoğul şahıs için cümlenin bağlamına göre şimdiki zaman, istek ve gereklilik anlamı katmaktadır.

-A+اوز imlası, cümlede şimdiki zamanın birinci çoğul şahıs çekiminde kullanılmıştır:

اوتد اوز

"neçe hocalar ilen Qarabağdan gelirdük çün Erdebile yaħın oldük dedük çün buraya yetübüz hayıfdur şeyhüñ hazreti (k.s.) ziyāret etmedin öteüz" (298b/8-10)
"nice hocalar ile Karabağ'dan gelirdik ve Erdebil'e yaklaştık dedik buraya gelmişiz yazıktır (günahtır, uygun değildir) şeyhi ziyaret etmeden geçiyoruz"

میتوره اوز

"şeyhüñ selām ile peygāmını yetüreüz" (172a/18) "şeyhin selam ile haberini getiriyoruz"

-A+ اوز imlası, cümlede istek ekinin birinci çoğul şahıs çekiminde kullanılmıştır:

واره اوز

"bir gün ittifāk eyledük kim küme kim küme ilen şeyhüñ ziyāretine varauz ve ħidmetine müşerref olauz" (101b/3-4) "bir gün anlaşarak karar verdik ki grup hâlinde şeyhin ziyaretine varalım ve hizmetine müşerref olalım"

ایده اوز

"her bendenüñ iki evi var biri dünyāda ve biri āħiretde ve biz gelmişüz kim ol evi ābādān edeüz" (213a/15-16) "her kölenin iki evi var biri dünyada ve biri ahirette ve biz gelmişiz ki ol evi mamur edelim"

صاله اوز

"azm etdük ki gemideki ağır yükleri dēñize şalauz" (120a/12-13) "karar verdik ki gemideki ağır yükleri denize bırakalım"

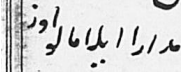
هاله اوز

"biz Başra dēñiziniñ kırağında edük bir gemi gördük ki dēñizden geldi ve andan bir bāzergān çıkdı bir şandükça başı üstinde alup iñen 'aziz saħlar edi biz eyle şandük kim anuñ içinde bahālu nefis metā'lar var ki pādışāhlara lāyik olur biz Emir Çobān için şatun alauz için şordük kim bu şandükçanuñ içinde ne var" (117a/15-19)

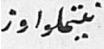
XVI. YÜZYILA AİT BİR METİNDEKİ SIRA DIŞI İMLA ÖZELLİKLERİ
VE BAZI OKUMA TEREDDÜTLERİ

“Biz Basra denizinin kenarında idik bir gemi gördük ki denizden geldi ve ondan bir tüccar çıktı bir küçük sandık başının üstüne alıp çok izzetlerle korurdu biz öyle sandık ki onun içinde çok pahalı mallar var ki padişahlara layık olur biz Emir Çoban için satın alalım diye sorduk ki bu küçük sandığın içinde ne var”

-mAIU+اوز imlası, TŞS’de gereklilik kip ekinin birinci çoğul şahıs çekiminde de görülmektedir:

“*bunlar ilen müdürā eylemelüüz*” (491a/9) “bunlar ile iyi geçinmeliyiz”

“*ēmdi aña nētmelüüz*” (44a/15) “şimdi ona ne etmeliyiz”

Birinci çoğul şahıs eki olarak kullanılan ve ayrı yazılan اوز eki, Nağısoylu vd. (2006) çalışmasında önlük-artlık uyumuna göre okunmuştur: *varauz* (2006: 206), *salauz* (2006: 241), *edāüz* (2006: 406), *ötāüz* (2006: 555), *olauz* (2006: 206). TŞS’nin transkripsiyonlu metninde de birinci çoğul şahıs eki olarak kullanılan اوز eki, önlük-artlık uyumuna göre okunmuştur.

6. “Arap yazısının Türkçenin ses yapısını karşılamadaki yetersizliği dolayısıyla, özellikle ilk dönem metinlerinde ön ve son seslerde ç, p fonemleri bulunan kelimelerin, bu fonemleri b, c harfleri ile karşıladıkları bilinmektedir... Her ne kadar sonradan ç, p fonemleri için ç ve p harfleri de kullanılmaya başlamış ise de yazmalardaki farklı etkenlerle yine ikili yazılışlar süregelmiştir. Gerçi *yapararak, gelüp* gibi kelimelerde p seslerinin b harfi ile karşılanmış olması sadece bir imla meselesinden ibarettir. Bu bakımdan imla-fonoloji değerlendirmesi açısından b/p noktasındaki düğümü çözebilmek için, her eserin, imla yapısı dışında, bu sesin zaman ve bölgelere bağlı tarihi gelişmesini göz önünde bulunduracak özel bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir” (Korkmaz 2005a: 500-501).

Türkiye Türkçesinde b- olarak korunan bazı ünsüzler Azerbaycan Türkçesinde p- olmuştur (Kartallıoğlu ve Yıldırım 2012: 182) TŞS’de bu kelimeler Azerbaycan Türkçesindeki gibi ön seste p- ile yazılmıştır: *pozulmak, pozmak*.

“Azerbaycan Türkçesinde zarf-fiil eki -(y)Ib, -(y)Ub şeklindedir” (Kartallıoğlu ve Yıldırım 2012: 213). TŞS’de bu ekin ünlüsü hep yuvarlak şekilli gelmiştir. Ancak ekin sonundaki ünsüzü transkripsiyonlu metinde bugünkü Azerbaycan Türkçesi esas alınarak -b ile mi okumalıdır? Bu konuda karar vermek için aynı coğrafyada, aynı yüzyıl veya daha sonraki dönemlere ait metin yayınlarına bakmak yol gösterici olabilir. Azerbaycan Edebiyatının ve XVI. yüzyılın klasik şairi olan Fuzulî ile ilgili yapılan yayınlara baktığımızda bu eki, Zeynep Korkmaz *kesilüp, kalup* (2005b: 21), Üzeyir Aslan *dutup* (2013: 271), Beyhan Kesik *virüp* (2017: 106), Cem Dilçin *dutup* (2010: 309) olarak -p ile transkribe etmiştir. Yine 17. yüzyıl Azerbaycan sahasında yazılan bir eserin transkripsiyonlu metninde de bu ek -Up şeklinde -p’li gösterilmiştir (Gül 2013: 882). Bütün bu yayınlar göz önüne alındığında TŞS’nin metin çeviri yazısında zarf-fiil eki için -p’li okuma tercih edilmiştir.

Sonuç

Tezkire-i Şeyh Safi, XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında İbn-i Bezzâz'ın Farsça *Safvetü's-Safâ* adlı eserinden Türkçeye çevrilmiştir. XVI. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilen ve müstensihî belli olmayan Britanya Müzesi Add.18548 nolu nüshasının dönemin kalıplaşmış imlasına göre farklı bazı imla hususiyetleri bulunmaktadır. Klasikleşmiş imla özelliklerinden farklı özellikler gösteren ve konuşma dilini aksettiren bu imla özellikleri, bu eserin değerini arttırmaktadır. Eserdeki farklı imla hususiyetlerine sahip kelime ve ekler okuma tereddütlerine yol açmıştır. Bu okuma tereddütlerinin oluşmasında Arap kökenli Türk alfabesinin fonetik bir alfabe olmamasının da etkisi vardır. Bu çalışmada TŞS'deki sıra dışı imla hususiyetleri ile bazı okuma tereddütleri üzerinde durulmuştur. Özellikle belirtmek gerek ki kalıplaşmış imladan uzak olan bu imla şekilleri üzerine yaptığımız bu tasarruflar iddiadan uzaktır. İmla gibi istikrarsız ve değişken olan bir konuda kesin yargılara varmak mümkün değildir.

Kaynakça

- ALİŞİK, Gülşen Seyhan, (2002), “Azerbaycan Türkçesi”, *Türkler*, Cilt 19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 361-394.
- ALİZADE, S., (1966), “*Şühedaname*’de Adlar (İsim, Sıfat, Say, Avezlik), Nam. Diss, Bakı.
- ANDREWS, Walter G. vd. (2010), “Osmanlıca Metinlerin Transkripsiyonunu Yeniden Düşünmek: Geri Dönüştürülebilir Transkripsiyon”, *Turkish Studies*, V/II, Spring 2010: 1210-1247.
- ASLAN, Üzeyir, (2013), *14-16. YY. Çağatay ve Azeri Edebiyatı*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem, (1999), “İbn Bezzâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 378-379.
- DİLÇİN, Cem, (2010), *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabcacı.
- ERDEM, Melek, (2016), “Türk Diyalekt Coğrafyası Araştırmalarında İran Türk Ağız Araştırmalarının Yeri”, *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/1: 7-16.
- GÜL, Meltem, (2013), “17. Yüzyıl Azerbaycan Sahasında Yazılan Hikayat Adlı Eserdeki Ünlü Uyumları Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies*, VIII/IV Spring, Ankara: 877-885.
- KARTALIOĞLU, Yavuz, (2008), “Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?”, *Turkish Studies*, III/VI Fall, Ankara: 449-470.
- KARTALIOĞLU, Yavuz ve YILDIRIM, Hüseyin, (2012), “Azerbaycan Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARTALIOĞLU, Yavuz, (2017), *Osmanlı Konuşma Dili*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KESİK, Beyhan, (2017), “Fuzûlî'nin Yayınlanmamış Şiirleri (İki Gazel)”, *Journal of Turkish Language and Literature*, III/IV, 101-108.
- KORKMAZ, Zeynep, (2005a), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I. Cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep, (2005b), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II. Cilt, , Ankara: TDK Yayınları.
- NAĞISOYLU, Möhsün, (2003), *XVI Asr Azerbaycan Tercüme Abidesi “Şühedaname”*, Bakı: Nurlan.
- NAĞISOYLU, Möhsün, Cabbarlı, Sever ve Şeyhzamanlı, Rauf, (2006), *Şeyx Safi tazkirəsi (“Safvetü's-safa”nın XVI asr türk tercümesi)*, Bakı-Nurlan.
- NAĞISOYLU, Möhsün, (2016), *Şirazi ve Onun Gülşen-i Raz Tercümesi*, Elazığ: Manas Yayıncılık.
- RIEU, Charles, (1888), *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London.
- ŞAH, Serap, (2007), Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddin-i Erdebilî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri I- II, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- TOKAT, Feyza, (2018a), *Tezkire-i Şeyh Safi Cilt I*, 2. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- TOKAT, Feyza, (2018b), *Tezkire-i Şeyh Safi Cilt II*, 2. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.